

La llegenda de *Telongus Bachius*: Un heroi de Blanes que resistí al pas d'Aníbal i a la crítica històrica*

ALFRED BROCH
Universitat Autònoma de Barcelona

JORDI CORTADELLA
Universitat Autònoma de Barcelona

JOSEP-DAVID GARRIDO
Universitat Autònoma de Barcelona

Quaderns de la Selva, 14

•

Any 2002

p. 149 a 166

Hem d'agrar la col·laboració de la professora Isabel Rodà (UAB) en el recull de bibliografia sobre inscripcions falses, i del professor Narcís Figueras (UOC) pel que fa a les pervivències de *Telongo* en la tradició popular. Aquest article és part de la comunicació presentada al *IV Col·loqui Internacional. Problemes i Mètodes de la Literatura Catalana Antiga: Història i Llegenda al Renaixement* (Girona, 8-11 de juliol del 2002). L'origen de la llegenda la tractarem amb més detall en un articles que estem preparant per a la revista *Blanda*.



• CENTRE D'ESTUDIS SELVATANS •

Dins de les invencions historiogràfiques pròpies de l'humanisme hispànic n'hi ha una ben curiosa. Es tracta d'en *Telongus Bachius*, heroi de la resistència de Blanes al pas d'Aníbal. Les seves suposades gestes són més aviat minses i tampoc va tenir un desenvolupament llegendari comparable a l'inefable Otger Cataló, però el seu origen i particularment la llarga pervivència en la historiografia catalana mereixen un estudi particular.¹

Florián de Ocampo,² cronista castellà del segle XVI, va ser sens dubte l'introduïdor de *Telongus Bachius* en la historiografia, però no creiem que fos el responsable de la seva creació. Ell assenyalà com a font un text epigràfic recollit en l'obra de Ciríac Pizzicollí d'Ancona, cèlebre viatger i cercador d'antiguitats, qui entre 1425 i 1448 redactà uns *Commentarii*.³ Sense descartar del tot que l'epígraf estigués realment en el llibre perdut de Ciríac i que Ocampo l'hagués pogut consultar, és bastant possible que algun falsari hispànic no identificat creés un fals epigràfic i, per donar-li més credibilitat, l'atribuís al prestigiós viatger d'Ancona.⁴ Com ens ha fet notar el professor Xavier Espluga, la inscripció referent a *Telongo* forma part d'un seguit de falsos hispànics atribuïts tots ells a Ciríac i dels quals hi ha molt poca

1. Sobre les llegendes històriques a Catalunya vegeu els treballs d'Eulàlia Duran, *Sobre la mitificació dels orígens històrics nacionals. Discurs llegit en la sessió inaugural del curs 1991-1992*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 1991; i més recentment «Patriotisme i historiografia humanística», *Manuscripts*, 19 (2001) p. 43-58, aquest últim tracta amb especial atenció l'obra de Jerónimo Zurita. Tampoc es poden deixar de banda les aportacions d'Enric Bagué, *Llegendes de la història de Catalunya*, Barcelona, Barcino, 1936; Martí de Riquer, *Llegendes històriques catalanes*, Barcelona, Quaderns Crema, 2000; i Amadeu-J. Soberanas, *Llegendes històriques de Tarragona*, Tarragona, El Mèdol, 2002; a part dels treballs clàssics en la matèria de Lluís Nicolau d'Olwer, *Mitologia barcelonina*, Barcelona, Ateneu Barcelonès, 1934; i Miquel Coll i Alentorn, «La llegenda d'Otger Cataló i els nou barons», *Estudios Románicos*, 1 (1947-1948), p. 1-47. Són útils per seguir el desenvolupament del nostre article els comentaris sobre l'humanisme a Catalunya aplegats al treball de Lola Badia, «L'Humanisme català: formació i crisi d'un concepte historiogràfic», dins *Actes del Cinquè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (Andorra, 1-6 d'octubre de 1979)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1980, p. 41-70.
2. Sobre Ocampo vegeu el capítol que li dedicà Georges Cirot, *Les histoires générales d'Espagne entre Alphonse X et Philippe II (1284-1556)*, Bordeaux, Feret et fils, 1905, p. 97-147; y l'article de Marcel Bataillon, «Sur Florian Docampo», *Bulletin Hispanique*, XXV (1923), p. 33-58.
3. El manuscrit es perdé en l'incendi que assolà la biblioteca del palau dels Sforza a Pèsaro (1514). Sobre aquest personatge, precursor dels estudis epigràfics, consulteu, entre altres, l'article de Erich Ziebarth, «Cyriacus von Ancona als Begründer der Inschriftenforschung», *Neue Jahrbücher für das klassische Alterum*, 9 (1902), p. 214-226; i més recentment, les actes del congrés internacional dedicat a Ciríac i publicat per Giafranco Paci i Sergio Scmocchia (ed.), *Ciriaco d'Ancona e la cultura antiquaria dell'Umanesimo. Atti del Convegno Internazionale di Studio (Ancona 6-9 febbraio 1993)*, Reggio Emilia, Edizione Diabasis, 1998. Sobre l'obra epigràfica de Ciríac, consulteu Margherita Guarducci, «Ciríaco e l'epigrafia», dins Giafranco Paci i Sergio Scmocchia (ed.), *Ciriaco d'Ancona*..., p. 169-172. Per en Ciríac i España vegeu Marc Mayer, «Ciríaco de Ancona. Anno de Viterbo y la historiografia hispànica», dins G. Paci i S. Scmocchia (ed.), *Ciriaco d'Ancona*..., p. 349-357; i Helena Gimeno Pascual, «El despertar de la ciencia epigràfica en España. ¿Ciríaco de Ancona: un modelo para los primeros epigrafistas españoles», dins G. Paci i S. Scmocchia (ed.), *Ciriaco d'Ancona*..., p. 373-382.
4. Per a confeccionar la seva història d'Espanya, Ocampo utilitzà un recull d'inscripcions que ens ha arribat a través de l'anomenat *Codex Valentinus* (ms. 3610 de la Biblioteca Nacional, a Madrid). Sobre aquest còdex, consulteu el magnífic treball de Helena Gimeno Pascual, *Historia de la investigación epigráfica en España en los siglos XVI y XVII, a la luz del recuperado manuscrito del Conde de Guimerá*, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 1997. Sobre el tema de les inscripcions falses vegeu l'article de Maria Pia Billanovich, «Falsi Epigrafici», *Italia Medioevale e Umanistica*, 10 (1967) p. 25-109. Pel que fa a les de Catalunya en particular, són fonamentals els treballs de Marc Mayer, *L'art de la falsificació. Falsae inscriptiones a l'epigrafia romana de Catalunya. Discurs llegit en la sessió inaugural del curs 1998-1999*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1998; «La técnica de producción de falsos epigráficos a través de algunos ejemplos del CIL II*», *Excerpta Philologica*, 1.2 (1991) p. 491-499; «Epigrafia hispànica y transmisión literaria con especial atención a la manuscrita», dins *Epigraphie Hispanique. Problèmes de Méthode et d'édition*, Paris, E. de Brocard, 1984, p. 35-53; i amb George Fabre, «Falsae et alienae: quelques aspects de l'application des critères d'E. Hübner a l'épigraphie de Catalogne», dins *Epigraphie Hispanique*..., p. 181-193.



tradició manuscrita abans de les primeres dècades del segle XVI. Fora raonable, per tant, estudiar-los tots ells com a un únic bloc i creure, en conseqüència, que van ser obra d'un mateix falsari desconegut, que hauria actuat "*ex dolo malo*". En l'estat actual dels nostres coneixements poc més podem aventurar sobre el tema. No obstant això, sí que cal assenyalar l'existència d'una altra Blanda a Itàlia, concretament a l'antiga Lucània (actualment Calàbria Basilicata) de la qual ja va fer esment Pella i Forgas.⁵ Aquesta localitat lucana patí els efectes de la Segona Guerra Púnica.⁶ Titus Livi (XXIII, 37, 10) assenyala també que «*in Lucanis ad Grumentum Ti. Sempronius, cui Longo cognomen erat, cum Hannone Poeno prospere pugnabat*». Aquest *Tiberius Sempronius Longus*, membre del grup de senadors partidaris d'una ofensiva a tota costa contra Cartago, fou derrotat per Aníbal a la batalla de Trebbia (218 ac) i el 215, com a llegat del pretor *Marcus Valerius Laevinus*, comandava les forces romanes que lluitaven amb cert èxit a la Lucània prop de l'actual Agromento, contra Hannon, lloctinent d'Aníbal. Si comparem el text de Livi amb la inscripció, suposadament d'origen blanenc, no és gens forassenyat pensar que aquest personatge va servir d'inspiració per a la creació del nostre imaginari *Telonus Bachius*.

Telonus Bachius en la historiografia del segle XVI (Ocampo, Beuter, Garibay i Viladamor)⁷

El zamorà Florián de Ocampo, professor a la Universitat d'Alcalà, canònic de Zamora i cronista reial, el 1543 publicà a la seva ciutat natal la *Crónica General de España*. En aquesta obra volia enllaçar els orígens de la monarquia espanyola amb les nacions més il·lustres. Per això, acceptà les invencions d'Annio de Viterbo, que a la fi del segle anterior havia publicat un compendi titulat *Auctores uetustissimi uel opera diuersorum auctorum de antiquitatibus loquentium* (Venècia i Roma 1498); però a més a més, utilitzà la seva pròpia capacitat de creació per omplir els buits. També recollí, a partir del fals epigràfic ja esmentat, el personatge de *Telonus Bachius*, aquell heroi de Blanes que s'oposà al pas dels exèrcits d'Aníbal:

«En Blanes, la que deçían en aquellos tiempos Blanda, desviada solas ocho leguas al ocidente de las Empurias, sobre la mesma costa, residía çierto capitán español nombrado Telongo bachio, no solamente declarado por los romanos y por toda su

5. Josep PELLA I FORGAS, *Historia del Ampurdán*, Barcelona, Luis Tasso i Serra Impresors, 1883, p. 153-154.

6. Titus Livi (XXIV, 20, 3-6) ens explica que el cònsol Quint Fabi, avançant cap el Samni, va cremar els camps, capturà homes i animals i prengué a l'assalt diverses ciutats, entre elles la Blanda dels lucans que, pel que sembla, s'havien passat al bàndol cartaginès: «*Consules Marcellus retro unde venerat Nolam rediit, Fabius in Samnites ad populandas agros recipiendasque armis quae defecerant urbes processit. Caudinus Samnis gravior devastatus: perusti late agri, praedae pecudum hominumque actae; oppida vi capta Conpuleria, Telesia, Compsa inde, Fugifulae et Orbitanium ex Lucanis, Blanda et Apulorum Aecae oppugnatae*».

7. Per a una ràpida visió general de la historiografia catalana, vegeu els articles d'Eva Serra, «Una aproximació a la historiografia catalana: els antecedents», *Revista de Catalunya*, 26 (1989) p. 29-46; i «Una aproximació a la historiografia catalana: els nostres dies», *Revista de Catalunya*, 27 (1989) p. 44-55. Per una visió més amplia, fins el segle XVIII, vegeu l'obra de Benito Sánchez Alonso, *Historia de la historiografía española*, 3 vols, Madrid, CSIC, 1941, 1944 i 1950.



parcialidad, sino perseguidor y guerrador de quantos podía sentir aficionados al vando cartaginés. Y según los estragos obrava contra la tal parcialidad, pensamos también aver hecho gran mal en la población de Barcelona, por ser edificio del gran Hamílcar bargino padre de Haníbal: pues abiertamente declaran las memorias desta ciudad, que pocos días después de su fundación estuvo casi desierta largo tiempo: lo cual no se pudiera hazer tan presto de sino por aquel caballero sobredicho, y aún sabemos aver quedado tan destrozada: que, quando se renovó segunda vez con vezindad nueva, no podía medrar ni tornar a su ser, y passaron largos años en que la reputaron por lugar de baxa nombradía, hasta los tiempos del Emperador Claudio que comenzó de crecer algo más, dado que todavía fuesse pueblo pequeño, como lo declara Pomponio mela. Pero su buena disposición, y la comarca donde caía, traxeron tal aparejo para salir adelante, que después los romanos la mejoraron muy bien dándola privilegios y libertades, y haziéndola su colonia, como todo lo veremos en sus lugares y tiempos convenibles. Deste caballero Telongo bachio, pereciera verdaderamente su memoria, sino por una bassa de piedra, donde los de Blanes pusieron poco después una figura suya, con letras y palabras latinas esculpidas en ella que declaravan todo lo sobredicho. [Al marge del foli 232 recto transcriu la inscripció]⁸

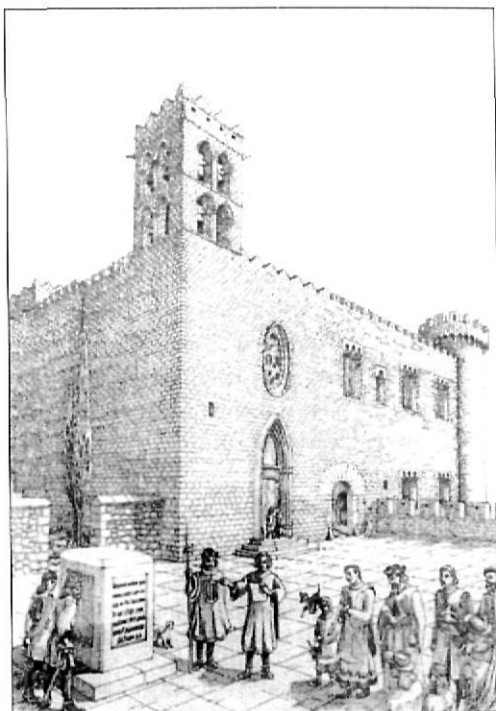
TELON/GO BA./CHIO QVI / POENO / EXERC./ CVM HA/NIB. IN / ITAL./
TRAN./SEVN=/TE CVM / S.P.Q.R. / CVM FA=/CTIO=/NE REIP. / AMICA /
SENSIT. / BLAN=/DENSES. / STATV./AM D.D.

Las quales palabras tornadas en romance vulgar, dezían assí. La presente figura consagraron los blaneses a la recordación de Telongo bachio: el qual, passando Haníbal en italia con sus exércitos, mantuvo la parte del senado y pueblo romano, con más la de todos sus amigos y confederados. Permaneció la tal bassa de piedra con su letrero dentro de la mesma villa de Blanes, hasta los tiempos de nuestros padres. Y puesto que no sepa yo, si también agora permanece, basta que hace relación della Ciriaco anconitano en el volumen que recopiló de los letreros antiguos quantos se hallavan en sus días esculpidos en piedras, assí latinos como griegos, por diversos edificios y regiones del mundo, donde puso muchos pertenecientes a los hechos españoles: y después he yo leído gran parte dellos en las mesmas piedras originales donde los tomava quando yo discurría por algunos lugares y tierras en España, para reconocer las antigüedades y memorias que della pudiese hallar.⁹

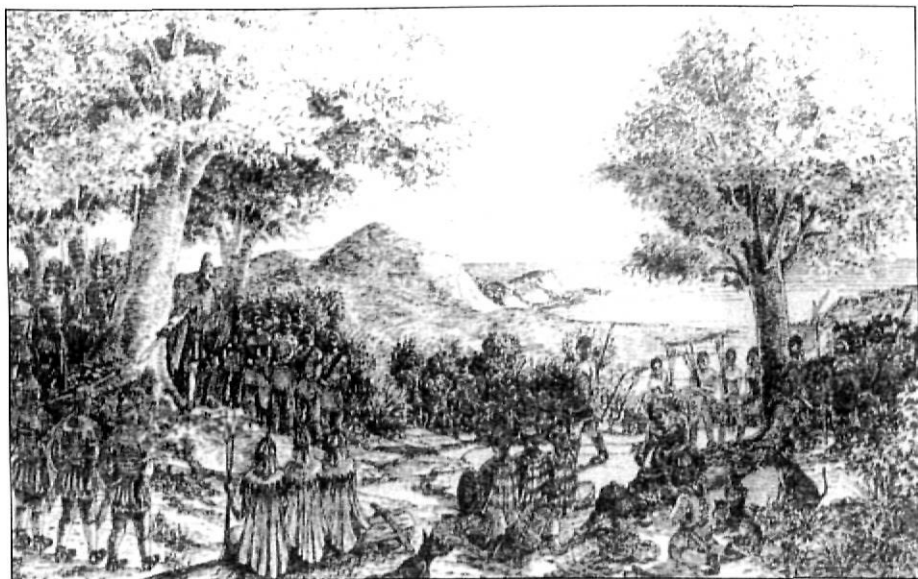
Ocampo, com comprovem, féu servir un epígraf per a fonamentar la seva asserció. Un epígraf, més tard recollit al *Corpus Inscriptionum Latinorum* (CIL II 421*), que, altrament, és reputat com a fals; però, al capdavant, un testimoni –per a Ocampo totalment verídica– que li permet bastir una narració fictícia al voltant

8. A partir de l'estudi d'Helena Gimeno, *Historia de la investigación en España...*, es creu que els textos epigràfics que Ocampo tenia a la seva disposició en el moment de redactar la crònica van ser recollits en l'anomenat *Libro de Ocampo*, contingut actualment en el *Codex Valentinus* (ms. 3610 de la Biblioteca Nacional, a Madrid). Efectivament, la inscripció 49 de l'esmentat *Libro* diu així: «Telongo Baccio · qui Poeno exerc · / cum Hanibale in Italiam transeunte/ cum senatu · P · Q · R · cum factione Reip · / amica sensit · Blandens · statuam · DD · ». Ara bé, com es pot comprovar, les diferències amb la versió publicada realment per Ocampo són moltes i notòries (Baccio per BACHIO, Hanibale per HANIB, Italiam per ITAL, setanu per S., Blandens per BLANDENSES). No es de descartar, per tant, que Ocampo disposés de més d'una versió d'epígraf.
9. Florián de Ocampo, *Los quatro libros primeros de la Cronica general de España*, Zamora, Juan Picardo impresor, 1543, llibre IV, cap. 37, fol. 232 *recto* i *verso*. També hem consultat l'edició de Benito Cano, Madrid, 1791, on el fragment en qüestió, amb petites variacions i un canvi en la inscripció (EXERCIT per EXERC), apareix en el vol II, llibre IV, cap. 42, p. 364-367.





Plaça de l'església i palau dels vescomtes de Cabrera. Aquí es pot veure el monument que els blanencs alçaren al seu heroi *Telongus Bachius*.
Dibuix de J. Roquè.



L'exèrcit de l'imaginat *Telongus Bachius* preparat per atacar els cartaginesos des dels Padrets.
Dibuix de J. Roquè.



de la figura d'Aníbal i del seu pas per terres catalanes. La història d'un capitost local amic dels romans, *Telongo Bachio*, que destrueix la cartaginesa Bàrcino. Evidentment, Ocampo utilitzà ací el coneixement de l'obra de Pomponi Mela (II, 9), que parla del "*parvum oppidum*" de Bàrcino i que atribueix al cartaginès Amílcar Barca, per a imputar el fet a l'acció guerrera del suposat heroi selvatà. La notícia del creixement posterior de la ciutat, fins a convertir-se en colònia en temps de Claudi, la deu deduir Ocampo del text de Plini (NH, III, 22). Per altra banda, la suposició que Barcelona va ser fundada pels cartaginesos es clarament d'origen humanístic. Jeroni Pau així ho defensava al voltant del 1491, en la carta adreçada al seu amic romà Paolo Pompilio, on esgrimint arguments etimològics i la versemblança històrica en feia autor a Hamílcar Barca.¹⁰

Poc abans que Ocampo escrigués la seva història, el valencià Pere Antoni Beuter, mestre en arts i en teologia, publicà la *Primera part de la Història de València* (1538), obra nodrida també per les fantasies d'Annio de Viterbo on no tractava solament de la història valenciana, sinó de tota la península. Utilitzà com a fonts principals a Lucio Marineo Sículo, Pedro Mártir de Angleria, Tomic, Jaume I i Muntaner. L'obra fou molt coneguda i citada a Catalunya, a més de ser traduïda al castellà (1546) i a l'italià (1556). Beuter, en la edició castellana de 1546, coneixedor de l'obra d'Ocampo, encara que deshonestament no el cita, introduí el relat de *Telongo Bachio*:

«Passó pues el rio y pasó los montes con muchos trabajos que tuvo de secretos acometimientos en los desmandados de su ejército por las partidas de Sagunto, y de públicas resistencias por las partes de Ebro hasta los Pyreneos, como se prueba por la piedra que haze mención el Cyriaco Anconitano en el libro que hizo de los letreros antiguos que estava en la villa de Blanes cerca de Ampurias, que dize assí como va aqui figurada» [i transcriu la inscripció canviant la distribució de les línies].

A continuació Beuter explica el contingut: «*Quieren dezir las letras (Pusieron los Blanenses esta figura, o ymagen por memoria de Telongo Bachio, que mantuvo la parte del Senado y pueblo Romano, y sus confederados, quando Hanibal y el ejército de Carthago passavan en Italia)*».¹¹ Més endavant afegí al relat d'Ocampo que *Telongo* era el principal aliat d'Escipió quan aquest desembarcà el seu exèrcit i establí el seu real a Cotlliure, l'Empúries de Beuter. Per assegurar el domini romà de tota la costa, des dels Pirineus a l'Ebre, segons el cronista valencià, «*Fue principal Telongo Bachio de quien diximos ya. Este fue parte que la ciudad Barcino fuesse despoblada de*

10. Jeroni PAU, *Barcino*, dins *Obres* (a cura de Mariàngela Vilallonga), Barcelona, Curial, 1986, vol. I, p. 290-347 (en concret p. 295-299). La crítica moderna, basant-se en les dades arqueològiques i epigràfiques ho desmenteix, tot i que l'historiador sicilià Francesco Giunta, a partir d'uns obscurs versos d'Ausoni (Ep. 27, 68-69) on s'esmenta la «*Punica Barcino*», creu i defensa aferrissadament que l'antiga Bàrcino va néixer com a instal·lació militar cartaginesa (*praesidium*) al capdamunt de Montjuïc per iniciativa d'Aníbal o del seu lloctinent Hannon, i va rebre aquest nom a major glòria de la família dels Bàrcides a Hispania. Vegeu F. Giunta, *Punica Barcino. La fondazione di Barcelona*, Barcelona, Sezione di Studi "Alberto Boscolo" dell'Istituto Italiano di Cultura, 1988.

11. Pere ANTONIO BUTER, *Primera parte de la Coronica general de toda España y especialmente del reino de Valencia*, València, Ioan de Mey, 1546, llibre I, cap. 15, fol. 48 recto (Reeditada modernament per Enric Iborra, València, 1982). Beuter redactà una segona part, però ara directament en castellà (1550).



Carthagineses, y que las tierras más metidas en las montañas diessen con muy buena voluntad nuevas vanderas de su gente para que siguiendo el campo de los Romanos fuessen sus compañeros en la guerra».¹²

Beuter fou, doncs, l'introduïdor de *Telongo Bachio* en la historiografia catalana. Nogensmenys, no hi ha altra referència al coneixement del personatge fins al 1585, on és citat a la *Primera part de la història general de Cathalunya* d'Antoni de Viladamor, secretari de Felip II i arxiver de la Corona d'Aragó. Viladamor fou la «persona experta» que el rei anomenà, a petició de les Corts reunides a Barcelona el 1564, per a confeccionar una crònica del Principat en llatí i en català. Del projecte inicial només n'acabà la primera part (des dels primers pobladors d'Espanya fins a la invasió àrab), dedicada a les Corts de Montsó del 1585, tot i que mai no es va arribar a editar. Viladamor escrivia per reparar la descurança del catalans pel seu propi passat i antiguitats. Per això, el *capitán español* d'Ocampo esdevé, per a Viladamor, en un «cavaller català» al front de rebels catalans:

«...los catalans rebel·lats y molt més los pobles de la marina, los quals estaven tots apercebuts y posats en armes, particularment los de la vila de Blanda, en la qual residia un cavaller cathalà nomenat Thelongo Bachio, molt afectat a la part dels romans, com apar per una memòria que los de Blanes ne posaren en una pedra ab sa figura [transcriu la làpida de forma inexacta i la tradueix]. La qual pedra sia durat en dita vila fins al temps de nostres pares y d'ella fa menció Ciriaco Anconità en lo volum que recopilà dels lletrats antics.»¹³

Prèviament, el 1571, el guipuscoà nascut a Mondragón, Esteban de Garibay, cronista de Felip II, havia incorporat, seguint Ocampo, el relat de l'heroi de Blanes al seu *Compendio historial de las chrónicas y universal historia de todos los reinos de España* de la manera següent:

«Pues aviendo hecho grandes prevenciones, partió Hannibal de la ciudad de Carthagená, que en estos días era la cámara de la gran Carthago, para Ytalia, llevando noventa mil infantes Españoles, y doze mil de cavallo, también Españoles, con los quales caminó por tierra, hallando poca resistencia, si no fue un excelente capitán de Blannes, llamado Telongo Bachio, que tomando la boz del pueblo Romano, y siendo ayudado de algunos pueblos, hizo todo el mal que pudo al potentísimo ejército de Hanibal, que caminando algo arredrado de la marina, trabó liga y confederación con un cavallero Español llamado, Handúbal, hombre poderoso, cerca de la tierra de los Pirineos».¹⁴

Aquest fou el primer autor en incloure al mateix episodi les figures de *Telongo* i d'*Handúbal*, l'ilerget Indíbil.

12. P. A. BEUTER, *Primera parte de la Coronica...*, cap. 16, fol. 49 recto.

13. Antoni de VILADAMOR, *Primera part de la història general de Cathalunya*, 1585, ms. 7.465 de l'Arxiu Episcopal de Vic, cap. 21, ff. 37-38.

14. Esteban de GARIBAY y ZAMALLOA, *Los XL libros del Compendio historial de las Chrónicas y universal Historia de todos los reynos de España*, Anvers, Christophoro Plantino, 1571, llibre V, cap. 14, p. 149.

15. Juan de MARIANA, *Historiae de rebus Hispaniae*, Toledo, 1592-1595 (edició castellana de 1601). Mariana realitzà els primers atacs constructius contra Annio i Ocampo. Rebutjà les faules d'Annio per considerar-les «mal forjadas y compuestas», però acceptà totes aquelles que li semblaren creïbles o amb una mínima base en autors clàssics de prestigi.



Tanmateix, no sabem si per irrellevància o per dubtes sobre l'autenticitat, Juan de Mariana¹⁵ no esmentà *Telongo*, com tampoc ho feren les obres del canonge i arxiver de la Catedral de Barcelona Francesc Tarafa,¹⁶ del professor de retòrica i grec de la Universitat de Barcelona Francesc Calça¹⁷ o de l'humanista barceloní Dionís Jeroni Jorba.¹⁸

Consolidació de *Telongo*, contra pronòstic, a la historiografia del segle XVII (Diago, Pujades, Corbera, Cervera, Marca, Roig i Jalpi)

Així, doncs, no trobem un ressò excessiu, ni als Països Catalans ni a Espanya, de la tesi d'Ocampo sobre *Telongo Bachio*. No obstant això, l'arribada del segle XVII, i més concretament la publicació de la *Historia de los victoriosísimos antiguos condes de Barcelona*, del valencià Francesc Diago, portà un redescobriment de la figura de l'heroi blanenc. Tot i que Diago (lector de teologia, prior de Sant Onofre de València i cronista general dels regnes de la Corona d'Aragó) seguí el seu compatriota Beuter pel que fa a l'esment de la font epigràfica, també conegué Garibay, com demostra la inclusió en un esdeveniment comú de *Telongo* i *Handúbal*:

«...con todo esso [l'amistat del cavaller català Handúbal amb Aníbal] halló bastante resistencia en otro capitán Español llamado *Telongo Bachio* vezino de la villa de Blanes, mas arriba de Barcelona hazia Levante en la costa a solas ocho leguas antes de Ampurias, como se saca de una basa de piedra donde los de Blanes pusieron poco después una figura de *Telongo* con este letrado referido por Ciriaco Anconitano en el volumen que recopiló de los letrados antiguos [transcriu la inscripció amb la variació *exer* per *EXERC* i modificant de nou la distribució de les línies].

Este caballero estava grandemente declarado por los Romanos y por toda su parcialidad, y allende desso era extraño perseguidor y guerreador de cuantos podía ver aficionados del vando Carthaginés. Y según esto y los estragos obrava contra ellos, a penas se puede dexar de sospechar hizo gran mal en su vezina Barcelona por verla aficionada a Aníbal y a su padre Amilcar, de quien avia recibido tantos beneficios.»¹⁹

Poc després, el destacat historiador del Principat Jeroni Pujades, a la seva *Crònica General de Catalunya*, féu la recopilació definitiva de les notícies aportades per Ocampo i Beuter referents a *Telongo*, amb inclusió de les dades de Garibay i

16. FRANCESC TARAFÀ, *De origine, ac rebus gestis Regum Hispaniae liber*, Anvers, 1553, traduïda del llatí al castellà a Barcelona el 1562 (*Chronica de España*) i dedicada a Felip II. Tarafa, de fet, no era un investigador, era més aviat un divulgador i destacat genealogista. Al tractar-se d'una història dels monarques hispànics des dels primers reis mítics, el conjunt no va més enllà d'una genealogia de monarques i la part dedicada a Catalunya és breu i desigual. L'absència de *Telongo* en el relat no sembla que s'expliqui pel rigor crític de l'autor sinó per la insignificància del personatge dins de l'esquema de Tarafa.

17. FRANCESC CALÇA, *De Cathalonia Liber Primus*, Barcelona, 1588. Una segona i tercera part quedaren inèdites. La seva història de Catalunya comença amb l'entrada dels francs, per la qual cosa no esmentà *Telongo*.

18. DIONÍS JERONI JORBA, *Descripción de las excelencias de la muy insigne ciudad de Barcelona*, Barcelona, 1589.

19. FRANCESC DIAGO, *Historia de los victoriosísimos antiguos condes de Barcelona*, Barcelona, casa de Sebastian de Cormellas, 1603, llibre I, cap. 5, p. 16. En la dedicatòria a l'Arquebisbe Virrey, Diago donà a entendre que l'obra era un primer pas per a una posterior història general de Catalunya, de la qual no en sabem res més. Potser això explicaria que Diago comencés l'obra per la fundació hercúlia de la ciutat i no pas pel primer comte.



Diago, obra que suposà un recull gairebé exhaustiu de les tradicions històriques catalanes. Pujades no era ni cronista oficial ni arxiver. Sabem que estudià dret civil i eclesiàstic a la Universitat de Lleida i, en acabar, fou nomenat catedràtic de canons de la Universitat de Barcelona. Com a advocat, obtingué un gran renom en el seu treball pel Real Patrimoni i en molts assumptes civils i eclesiàstic. Aquesta experiència judicial sembla reflectir-se en l'argumentació i la manera de presentar les proves que utilitzà en el seu treball històric:

«Vivia en aquell poble [Blanda], un home principal, senyor, o Capità de aquell, anomenat Telongo Bachio. Lo qual, no solament se era declarat amich, y parcial dels Romans, sinó també per total enemich de Anníbal. Y axí al voler passar per aquesta part de Cathalunya, se li posà al encontre, y ab molta gent de guerra li resistí de tot son poder. Y no degué ésser la resistència poca (si bé lo temps la'ns ocultà) puig per mantenir, y defençar la amistat Romana, meresqué, que los de Blanes li dedicassen una estàtua, que fos perpètua memòria de aquells grans fets, y prohesas que avia obrades en esta ocasió: y un agraïment dels treballs avia presos per la república Romana amiga y confederada d'ells. Provas assó ab una pedra, que Florian, y Beuter diuhen aportà Cyriaco Anconitano en lo seu llibre de Epigrammas: dient, que en son temps se trobava encara en Blanes, y deya d'esta manera [transcriu la inscripció respectant la distribució de les línies feta per Beuter].

La qual vertida en nostre vulgar Cathalà vol dir. Que los de Blanes conegueren, o dedicaren aquella estàtua a la memòria de Telongo Bachio per lo que passant lo exèrcit Carthaginès ab Anníbal en Itàlia, mantingué la part del Senat y Poble Romà ab la de sos amichs y confederats.»²⁰

Tanmateix, Pujades discrepava d'Ocampo sobre la destrucció de Barcelona per *Telongo*, a partir del tractat romano-cartaginès del 226 aC i l'establiment de les respectives àrees d'influència:

«Adverteix assí Florian per conjecturas, que Bachio degué fer grans estragos, y ruïnas en la ciutat de Barcelona, puix era obra de Hamílcar Barcino, mogut de aquesta enemistat de Telongo contra Anníbal, y coses de Carthago: y de què Barcelona en aquestos temps no's troba fos cosa important, ni població gran, fins al temps del Emperador Claudio. Pero cert a mi me apar te poca rahó. Perquè a Barcelona la desemparà Anníbal com dalt avem dit [remet als capítols 24 i 26], y se comprengué, en la porció amiga dels Romans, quant partiren Espanya pel riu Hebro. Y axí, no tenia Bachio perquè estragar-la.»²¹

També discrepava Pujades per les mateixes raons de la versió de Beuter, segons la qual Escipiò, a instàncies de *Telongo*, tan bon punt desembarcà a Empúries atacà de nou Barcelona.²²

20. Jeroni PUJADES, *Coronica Universal del Principat de Cathalunya*, Barcelona, en casa de Jeroni Margarit, 1609, llibre II, cap. 30, fol. 56 recto i verso. La primera part, la impresa el 1609, arribava fins a la invasió musulmana. Les segona i tercera parts, que continuaven la narració fins el 1162, no es publicaren en vida de Pujades perquè Pèire de Marca, l'arquebisbe de París, s'emportà els manuscrits originals. Cal fer notar que la primera part fou escrita en català, però les dues restants estava previst que ho fossin en castellà.

21. J. PUJADES, *Coronica Universal...*, fol. 56 verso.

22. J. PUJADES, *Coronica Universal...*, llibre III, cap. 2, fol. 59 recto.



Continuant en la línia crítica de la història de *Telongo*, cal emmarcar els treballs del bisbe de Lleida (1561) i arquebisbe de Tarragona (1576) Antoni Agustí,²³ qui des d'un bon començament rebutjà la utilitat històrica de Ciríac d'Ancona. Nascut a Saragossa el 1517 i fill de pares nobles, Agustí fou un brillant estudiós del dret civil i canònic, format a Salamanca, Bolonya i Pàdua. Destacà pels seus treballs sobre el codi de Justinià i el decret de Gracià, a més d'interessar-se per la polèmica de Poliziano, Budé, Cujace i el seu mestre de Bolonya, Alciato, en defensa de l'aplicació del mètode filològic en la crítica dels textos jurídics.

Els apunts crítics d'Agustí van ser represos i amplificats per Pèire de Marca, Bisbe de Coserans, arquebisbe de Tolosa i de París, format en els col·legis jesuítics de França i a la Universitat de Tolosa. El 1644, en temps de l'ocupació francesa del Principat durant la guerra dels Segadors, Marca fou Visitador General de Catalunya i els comtats de Rosselló i Cerdanya, amb grans prerrogatives executives i legislatives. Circumstància que aprofità per consultar la documentació de primera mà i obtenir molta informació sobre el Principat. L'obra *Marca Hispanica sive limes hispanicus*, fruit de l'època en què Marca participà en les converses posteriors al tractat dels Pirineus (1659-60) destinades a determinar els límits exactes entre els dos regnes, tenia un objectiu polític ben clar: demostrar que els comtats catalans al Nord dels Pirineus pertanyien a França. Per a aconseguir els seus fins, Marca sabé utilitzar la crítica històrica millor que cap autor català del moment. Així, doncs, avalat per l'autoritat d'Agustí, Marca dubtà de l'autenticitat de la inscripció:

«Optarem sanè plurimum ut mihi salva veritate liceret huic urbi gratulari de fortitudine Telongi Brachii [sic], qui cum Annibale per oram illam exercitum in Italiam traducente dimicasse fertur in inscriptione quadam quam Florianus affert ad probationem istius magni facinoris, haustam nimirum ex solo libro epigrammatum Cyriaci Anconitani, quorum lege Cornelia de falsis frequentissimè egerunt viri docti. Eam porro tamquam adulterinam jure meritòque repudiat Antonios Augustinus harum rerum judex peritissimus, utpote quae stilum illius antiquitatis non sapiat, & nullibi hodie apud Blandam reperitur, unde transcriptam esse profitetur inde Cyriacus.»²⁴

23. ANTONI AGUSTÍ, *Dialogos de medallas inscripciones y otras antigüedades*, Tarragona, por Felipe Mey, 1587, p. 448-450 (entre altres crítiques diu: «El mal es, que así Iuan Annio como Cyriaco y otros parece que se hayan burlado de los Españoles fingiendo hechos de España del tiempo de Noe y Tubal, y una orden de Reyes tan particular como si fueran de poco tiempo aca: y unas piedras de las guerras contra Viriato y Sertorio, y de Cesar y Pompeyo et c. y dello ha resultado que no hay historia de España sin Beroso y Metasthenes y frai Iuan de Viterbo, ni sin inscripciones de Cyriaco Anconitano.»); també es lamenta que si no fos per que Ocampo dedicà la seva obra als Reis Catòlics, de immortal memòria, el tindria per fabulós. Més crítiques a Ciríac a *Numismata imperatorum romanorum in numis veterum dialogi XI*, Anvers, 1617, IX, p. 124 (...*Cyriacus inscriptiones fingendo commentus est, ut I. Annio Viterbensis & Methastenes supposuit; Ioannis Annii Viterbensis fabulis, fictisque Cyriaci inscriptionibus...*). Malauradament encara no hem sabut trobar el lloc precís en el que Agustí fa la crítica a la suposada inscripció de Blanes. Agustí s'ha d'entendre com un personatge de transició, entre la cultura humanista i la que sorgí del concili de Trento. Per un banda estigué en estreta relació amb grans humanistes i el mateix Alexandre Farnese (Pau III). També fou plenament humanista el seu fervor per la filologia clàssica, tant grega com llatina, i l'interès per la numismàtica i l'epigrafia. Però juntament amb això, Agustí es mostrà com un fervent catòlic –home de confiança del Papa i de l'Emperador–, compromès en la polèmica sobre les bases del dret canònic –posat en qüestió per la Reforma– i preocupat per frenar les crítiques humanístiques envers la moral cristiana tradicional.

24. PÈIRE DE MARCA, *Marca Hispanica, sive Limes Hispanicus*, París, 1688, llibre II, cap. 14, col. 163, § VIII. «Em plauria molt, realment, salvant la veritat, felicitar aquesta població pel coratge del seu Telongus Braqui [sic], de qui es diu que lluità contra Anibal quan aquest conduïa el seu exèrcit cap Itàlia a través de la costa, seguint una inscripció que aporta Florián



Els encertats comentaris de Pujades i els dubtes sobre l'autenticitat de l'epígraf mostrats per Antoni Agustí i Pèire de Marca, però, no tingueren ressò en l'obra de barceloní Esteve de Corbera, per a qui:

«La nueva Barcelona que estava en la letania con ser fundación Cartajinesa huvo de rendirse a sus armas [les de Gneu Escipió], por el valor, y diligencia de Felongo [sic] Bachio, Capitán de Blanda; [Aníbal] hizo amistad con los de Favanna, y pasó su armada desde el mar de Roses a que invernasse en el pueblo de aquella población, o en el de Salou que le está cerca.»²⁵

Tampoc fou recollida a l'obra del ciutadà honrat de Barcelona i conseller segon de la ciutat Rafael Cervera:

«...impidiendo los pasos [d'Aníbal] por sus tierras en Blanes 8 leguas más levante de Barcelona, un capitán hespañol nombrado Telongo Bachio, después de haberse declarado de parte de los romanos y contrario a Cartago, hizo grandes daños a la población de Barcelona por ser obra de Amílcar padre de Aníbal, procurando con salidas y correrías impedir el viaje de Aníbal. De esta resistencia de Telongo Bachio al ejército de Aníbal quedó memoria en una basa de piedra de estatua que pusieron a su memoria los de Blanes tiempo adelante con estas letras [i transcriu la inscripció]. Esta piedra no se halla y se debió de levantar después que los romanos fueron dueños de Barcelona, Bétulo, Blanes y toda la provincia Laetania [...] pero en esta sazón poco estorbo causó Bachio al viaje de Aníbal pues precediendo muchos dones, presentes y promesas procuró la amistad de confederación de Handúbal, caballero español muy emparentado y poderoso entre los ilergetes, ausetanos y laetanos con los cuales habitaba.»²⁶

Tots dos autors demostren una estricta dependència del relat d'Ocampo, Beuter i Pujades, i la ja assumida participació del procartaginès *Handúbal* (Indíbil) creada per Garibay.

Un partidari excepcional de l'existència de *Telongo* fou el reconegut falsari Joan Gaspar Roig i Jalpí –el Bernat Boades del *Llibre dels fets d'armes de Catalunya*–, autor, ara amb el seu veritable nom, d'un *Resumen historial de las grandezas y antigüedades*

com a demostració d'aquest gran fet, treta certament només del llibre d'epigrames de Ciriac d'Ancona, amb qui se les hagueren molt sovint les persones doctes seguint la llei Cornèlia sobre les falsedats. Amb tota raó i justícia la rebutjà més endavant com a adulterina Antoni Agustí, jutge peritíssim en aquestes matèries, majorment perquè l'estil d'aquell no té sabor de cosa antiga, ni en cap lloc de Blanes es troba res d'on ell confessi que ho ha transcrit.» (versió catalana de Joaquim Icart, Barcelona, 1965). La referència a la llei Cornèlia sobre les falsedats de què parla Marca deu provenir de Antoni Agustí, bon coneixedor del *Corpus Iuris Romani*. Segurament es tracta de la *Lex Cornelia Testamentaria Nummaria*, probablement del temps de Sul·la (81 ac) i que posteriorment s'anomenà *Lex Cornelia de Falsis*. Vegeu *Digest* 47.10.5, paràgraf 9, on s'especifica que qui hagi escrit, compostat o publicat un llibre per difamar algú, o hagi obrat "ex dolo malo" perquè es fes alguna cosa d'aquestes, malgrat que ho publiqui amb un altre nom o sense cap nom, la llei disposa que se'l pugui demandar per això.

25. Esteve de CORBERA, *Cataluña Illustrada*, Nàpols, Antonio Gramiani, 1678, llibre III, cap. 2, p. 179. Corbera, seguint el bon criteri de l'aragonès Jerónimo Zurita, manifestà que la seva intenció inicial era començar la història de Catalunya a partir dels primers comtes; malgrat tot, finalment, optà per incloure també el període anterior. El rebuig dels reis llegendaris el portà a deixar de banda Annió i bona part de la crònica d'Ocampo en benefici de Mariana, a qui qualificà de «príncipe de la Historia española y honra de su nación para todos los siglos». No obstant això, la teòrica existència d'una suposada inscripció en honor de *Telongo* li degué semblar prova suficient per admetre l'autenticitat del relat.

26. Rafael CERVERA, *Discursos históricos de la fundación y nombre de la insigne ciudad de Barcelona* (ca. 1621-1633), ms. B-111 de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, llibre II, cap. 6, ff. 150-152.



de la ciutat de Gerona (1678), on arribà a afirmar que la làpida en qüestió era al cementiri de l'església parroquial de Blanes fins al 1653:

«Fueron siempre sus naturales antiguos enemigos de los Cartagineses, y mostráronlo justamente con el Príncipe de la Laetania, llamado Telongo Bachio, que se cree que era natural de la misma Ciudad Blanda, y que en ella tenía la silla de su Principado, quando Aníbal Cartaginés después de aver destruydo la famosa Ciudad de Sagunto, deseoso de volver las armas de Cartago, contra Italia, y su cabeça Roma, pasó a ella con Ejército poderoso de noventa mil infantes, y doze mil cavallos, según escriven algunos [...]».

Al passar por la Laetania, aunque por camino muy mediterráneo, salió Telongo con sus Blandenses, auxiliando los Betulones, Indigetis, o Emporitanos, y los Gerundenses, como ya lo apuntamos arriba [cap. 2, p. 5-6], le dio tan cruda batalla, que con las manos en la cabeça le hizo yr a más de passo ordinario, hasta cerca Illiberis, donde se castramentó con sus gentes [...]».

De aquel hecho tan heroico, y señalado de Telongo Bachio, y sus Blandenses, y demás Laletanos, e Indigetes en favor de los Romanos, contra Aníbal, y sus Poenos se ha conservado hasta nuestros tiempos en Blanes la memoria en la misma piedra, que era la base de la Estatua que los Blandenses dedicaron a aquel su Príncipe, para que la posteridad tuviesse un perpetuo recuerdo de su valor intrépido; la qual aviéndose conservado tantos siglos a pesar de tan repetidas, y grandes calamidades, des del año 1653 ha desaparecido del lugar donde estava, que era en el cimiterio de la Iglesia Parroquia de aquella Villa, enfrente de la puerta, de que ay testimonial recibido en Barcelona, y se dirá en mi Blanda Laletana, dándome Dios salud; saco lamentable, que por incuria, negligencia, y descuido de los presentes se destruyan, pierdan, y desvanezcan las memorias que tanto procuraron establecer los passados. Traen su inscripción Cyriaco Anconitano, Beuter, Diago, Pujades, y otros, como sigue. [i transcriu la inscripció respectant la distribució de les línies feta per Beuter i Pujades].»²⁷

Roig i Jalpí (frare mínim natural de Blanes i cronista reial de la Corona d'Aragó des de 1673) va viure immers dins de dues polèmiques erudites del moment: la de l'origen carolingi de l'organització estatal catalana, i les discussions eclesiàstiques sobre els falsos crònicons. A l'últim terç del segle XVII Roig, defensor dels falsos crònicons i autor d'alguns d'ells, com el *Cronicó de Liberat*, cregué que calia treure a la llum una nova invenció pseudohistòrica per rebatre les acusacions dels crítics i per defensar les tradicions històriques catalanes. El resultat fou el *Libre de feyts d'armes de Catalunya*, que atribuï a l'eclesiàstic Bernat Boades, mort a Blanes el 1444. Amb aquesta falsa crònica volia aportar, en primer lloc, arguments a favor de l'origen apostòlic de les esglésies catalanes i en defensa de la paternitat de molts sants i màrtirs disputats per ciutats no catalanes. En segon lloc, pretenia enfortir totes les tradicions sobre els orígens dels comtats medievals. Finalment, feia una defensa de tota una sèrie d'episodis locals (gironins, manresans i blanencs) que estaven en la base de molts dels seus escrits anteriors. Per tant, en aquesta falsa crònica, Roig no deixà de referir-se a les lluites dels laietans contra Aníbal, però

27. Joan Gaspar ROIG i JALPÍ, *Resumen historial de las grandezas, y antigüedades de la ciudad de Gerona*, Barcelona, Jacinto Andreu, 1678, tercera part, cap. 13, p. 485, 486 i 488-89 respectivament.



evità parlar directament de *Telongo Bachio* que, en aquell moment, ja no devia inspirar-li gaire confiança. Per compensar l'absència inventà la tribu dels larnencs (del riu *Larnum*, identificat amb l'actual Tordera), com a avantpassats dels blanencs:

«Les gents dels pobles que i avia a la vora del riu qui lavors s'apellave Betulo, los quals, segon recita Plini, eran apellats betulons, de quins era cap una bella ciutat apellade del mateix nom del riu Betulo e vui en dia s'apella Badalona, foren tostemps molt inimichs dels cartaginesos, e, aidats dels laetans, los feyan croel guerra, e destorbaren lo pas a lur gran capità Hamílcar Barca (poblador, com ja us he dit, de la gran ciutat de Barcelona), ab tal coratge e inimicicia, que bé'n hac bon goig de tornar-se'n devers Llobregat; e après ab gran indústria lo'n varen faer morir, que no's posqué ben deffendre, encara que va pugar com a bel'licorós capità.»²⁸

Les mancances crítiques del segle XVIII (Feliu de la Penya, Finestres, Caresmar, Masdeu)

A inicis del segle XVIII, *Telongo* fou ascendit al generalat per la ploma de Narcís Feliu de la Penya, fill d'un comerciant mataroní que estudià dret i exercí com a advocat en els cercles de comerciants barcelonins. Com a historiador, va escriure els *Anales de Cataluña* (el primer volum publicat a Barcelona el 1709). Fou l'autor del *Político Discurso* (1681), del *Fénix de Cataluña* (1683), que reflecteixen un marcat interès pels problemes de l'economia catalana. Feliu va escriure en castellà, com va dir ell mateix, per contestar i rectificar algunes falses notícies d'autors castellans sobre Catalunya i perquè se l'entengués millor. Hem de deduir, per tant, que les seves obres anaven dirigides especialment als centres de poder de la cort castellana. En aquest sentit sempre es mostrà com un fidel súbdit de la casa d'Àustria. Els *Anales de Cataluña* suposaren un retorn a Pujades. Feliu escrivia en defensa de les tradicions catalanes però dirigint-se a un auditori cortesà en el qual les històries d'Annio sobre els primers reis fabulosos i altres galimaties encara podien tenir certa acceptació. Si més no, eren un afalac i una mostra dels lligams de Catalunya amb la resta de la península des dels primers pobladors. Feliu va recollir de nou la llegenda dels reis primitius hispànics i altres mites històrics, com el de *Telongo*, en un moment en què aquests ja havien estat rebutjats per alguns historiadors catalans:

«En este viage de Aníbal por Cataluña para Italia, los que más daño el hizieron, y detuvieron en varios encuentros, fueron los de Blanes, y su vezindad, con su General Theolongo [sic] Bachio, que venció en varios lanzes a los de Cartago, y su Patria Blanes le consagró Estatua en reconocimiento de sus grandes hechos: La Estatua se hallava en Blanes, como refieren Florián, Beuter y Ciriaco, con la inscripcion siguiente [transcriu la inscripció, però modifica una altra vegada la distribució de les línies].»²⁹

28. Joan Gaspar ROIG I JALPI, (pseudo Bernat Boades), *Libre de feyts d'armes de Catalunya*, (1673-1675), Barcelona, Barcino, Els Nostres Clàssics, 1930, vol. I, p. 41-42.

29. Narcís FELIU DE LA PENYA, *Anales de Cataluña*, Barcelona, per Jaume Surià impressor, 1709, llibre IV, cap. 4, p. 55.



Feliu conclou, com Beuter i Pujades, que «*Con el cuidado de Scipión, y la diligencia del Catalán Theolongo, toda Cataluña acudió a los Romanos, y aun los más serrudos de las Montañas.*»³⁰

Ja ben entrat el segle XVIII, Josep Finestres, eminent professor de dret romà a la Universitat de Cervera, avalà encara més les tesis d'Ocampo, Beuter, Diago, Pujades i Roig i Jalpí sobre l'autenticitat de la suposada inscripció de l'Anconità, afegint que Roig i Jalpí asseverà haver-la vista i rebutjà, en conseqüència, les afirmacions crítiques d'Antoni Agustí. A l'apartat VII (*Variarum, suspectarumque, & spuriarum*, núm. 15) recull la inscripció (respectant la distribució de les línies feta per Beuter, Pujades i Roig, però introduïnt, en canvi, HANNIB per HANIB) amb el següent comentari:

«P. Gaspar Roig, & Jalpi adseverat basim cum hac Inscriptione conservatam fuisse usque ad annum 1651 in coemeterio Parochialis Ecclesiae oppidi de Blanes, atque de hoc teste fuisse productos Barcinone. Itaque libenter concedimus statuam Telongi Bachii cum eidem attributa Inscriptione aliquando exstitisse: an ideo genuinam fatebimur? Fatentur aliqui; at Ant. Augustinus cofictam existimat. Ego in hac lite Palaemon. Planè nihil habet, quod repugnet: nam Hannibal com Poeno exercitu per Blandas, vel vicina loca transire debuit, ut Pyrenaei faucibus superatis in Galliam sese immitteret. Nullam, si Livio credimus, pugnam his locis sustinuit Hannibal, sed substitit Illiberi ibique castra tantisper locavit, donec ei licuit, bona Gallorum pace, per illorum fines transire versus Italiam: sed neque in inscriptione ulla sunt praelia; in qua solum traditur Telongum cum S.P.Q.R. sensisse, & cum factione Reipúb. amica, neque cum Hispanis, qui sequebatur partes Romanorum. Cujas fuerit nic Telungus Bachius non dicit lapis, sed nostri, & civem Blandensem, & exercitus ducem hariosolantur, pro more nobis tribuendi quidquid magnificum existimant. Sane, si verum est statuam ei positam à Blandensibus, credendum, virum suisse nonnullius apud eos dignitatis.»³¹

En termes semblants s'expressà l'erudit igualadí Jaume Caresmar, frare premos-tratenc del convent de Santa Maria de Bellpuig de les Avellanes (la Noguera), al parlar de Blanes en la seva *Disertación histórica sobre la antigua población de Cataluña en la Edad Media* (més coneguda com *Carta al barón de la Linde*):

«Otra inscripción dicen haber habido allí de que se tomó información jurídica en el siglo pasado, que era de una estatua dedicada a Thelongo Bachio, el cual pasando Aníbal a Italia con su ejército, él con una buena mano de españoles de la parcialidad de los romanos les dificultó bien el tránsito. Muchos reputan esta inscripción por espuria; el padre Roig la defiende por legítima, el doctísimo Finestres dice que no envuelve repugnancia alguna. Lo cierto es que por allí o por aquella vecindad pasó Aníbal cuando pasó a Italia. Hoy es Blanes un pueblo miserable.»³²

30. N. FELIU DE LA PENYA, *Anales de Cataluña...*, cap. 5, p. 56.

31. JOSEP FINESTRES I DE MONSALVO, *Sylloge inscriptionum romanorum quae in principatu Catalauniae vel exstant, vel aliquando exsterunt*, Cervera, Antoniam Ibarra, 1762, p. 318-319.

32. JAUME CARESMAR, *Carta al barón de la Linde sobre la antigua y nueva población de Cataluña*, 1780 (Igualada: Centre d'Estudis Comarcals d'Igualada, 1979, p. 66). El text fou un encàrrec del Consolat de Mar de Barcelona i anava adreçada a l'Intendent de l'exèrcit i del Principat, Manuel de Terán (baró de La Linde). La tesi de Caresmar –i hem de suposar que també la del consolat barceloní– era que Catalunya, des de l'antiguitat i fins al segle XV, fou més poblada i més rica que en el present. Sobre Telongo i Caresmar, encara avui dia un investigador ha pres Telongo Bachio com a exemple notable de la capacitat real de Caresmar per recuperar inscripcions desaparegudes de personatges de la història de Catalunya de l'època d'Aníbal. Vegeu Josep Closa, «Entorn un testimoni oblidat del tombant del segle XVIII: la visió de Caresmar», dins *Protohistòria catalana. 6è Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà* (Puigcerdà, 7-9 de desembre de 1984), Puigcerdà, Institut d'Estudis Ceretans, 1986, p. 377.



Tornà sobre el mateix el jesuïta barcelonès Joan Francesc Masdéu que, tot i haver-se format a Bolonya, s'ocupà en profunditat de la cultura espanyola després de l'expulsió de l'orde. Els vint volums de la seva *Historia crítica de España y de la cultura española* (1783-1805), incloïen una síntesi de tota l'arqueologia i la història antiga hispànica amb un mètode crític molt rigorós. Això no treu que, en l'apartat dedicat a les inscripcions apòcrifes o dubtoses, recollís la inscripció, núm. 2181 (manté el text i la distribució de les línies feta per Finestres), tot parafrasejant el comentari del Sylloge de Finestres:

«Asegura el P. Gaspar Roig, en su breve historia de Gerona, que esta inscripción, grabada en una basa de estatua, se conservó en Blanes de Cataluña hasta el año mil seicientos cincuenta y uno según lo atestiguaron en Barcelona personas de vista. La autoridad y peso de este testimonio puede ser mayor o menor según las circunstancias y calidades de los testigos. Lo cierto es que Antonio Agustín la reprobó, como invención de Ciriaco de Ancona. El letrado dice así: A Telongo Bachio, por haberse unido con el Senado y Pueblo Romano, y con la faccion amiga de la República, á tiempo que pasó á Italia el ejército cartaginés de Haníbal, los de Blanda (hoy Blanes) le erigieron una estatua por decreto de los Decurione.»³³

Glòria i decadència de l'heroi de Blanes (Balaguer, A. Bofarull, Aulèstia, Botet, Bori i Coma)

Aquesta història de cavallers i cabdills, generals i monarques, pròpia de l'Antic Règim, entra en crisi al llarg del segle XIX amb l'assoliment progressiu dels ideals burgesos. Així entraren en la història els pobles i les comunitats nacionals, que reconduïren a un nou context figures com la de *Telongo*: ara l'heroi ja no estaran separats del seu poble, com una entitat independent i per sobre d'aquest, sinó que s'insisteix en la necessitat del consentiment del poble per assolir el comandament. L'heroi perdrà els atributs individuals que el feien una figura única i serà reduït a una mostra personalitzada del "geni nacional". Les victòries i la glòria ja no correspondran al cabdill sinó al poble que lliurement l'han nomenat. *Telongo* ja no és simplement l'amic d'Escipió, sinó que són els laietans, betulons i indigetes els que, per resistir a l'invasor, el nomenen el seu cap per la seva experiència en la guerra i l'amistat declarada amb els romans.

El literat, historiador i polític liberal Víctor Balaguer, a la seva *Historia de Cataluña*, amb la pinzellada de romanticisme pròpia de la seva ploma, entronitzarà *Telongo Bachio* com a genuí cabdill català. La creativitat de Balaguer enriqueix i dramatitza la història amb situacions límit, personalitats extremades i una forta tensió narrativa, com una escena teatral amb vocació d'adoctrinament polític (els juraments davant els deus nacionals, l'odi mortal a Cartago i l'amistat perpètua amb Roma). I per si de

33. Joan FRANCESC MASDÉU, *Historia crítica de España, y de la cultura española*, Madrid, Impremta de Sancha, 1800, tomo XIX, cap. 16, p. 345. L'objectiu principal de l'obra era defensar la cultura espanyola davant dels intel·lectuals italians. Per això començà a publicar-la en italià, encara que ben aviat l'abandonà per la manca d'interès que despertava entre els lectors d'aquell país, i continuà els volums en castellà.



cas la làpida fos efectivament falsa, fa un petit exercici de descàrrec citant les pròpies fonts juntament amb aquelles que no concedeixen valor a la inscripció, reconeixent implícitament que els autors contemporanis ja solen fer cas omís d'aquest heroi:

«Si hemos pues de creer nuestras crónicas, Aníbal encontró la Laetania erizada de enemigas lanzas. Aleccionados los betulones con las refriegas que sostuvieron con Amílcar, y convencidos de lo importante que era tener en la guerra a un experto capitán que supiera llevarles al combate, habían nombrado por su general o jefe a un hombre principal llamado Telongo Bacchio el que no solamente se había declarado amigo y parcial de los romanos, sino que también ante el ara de sus dioses había jurado guerra eterna a Aníbal, exigiendo igual juramento de todos los que se presentaban a alistarse bajo sus banderas. Dicen las crónicas que este hombre era de Blanda (Blanes), y jefe tan esperto como decidido y valiente.

Laletanos, betulones e indigetes, todos estaban a sus órdenes y obedecían sus mandatos. Aníbal, antes de llegar a los Pirineos, tuvo que vencer la dura resistencia que estos pueblos le ofrecieron, con Telongo Bacchio a su cabeza. Pero Aníbal pasó, y nuestras crónicas no dicen lo que fue del caudillo laetano. No dan de él otra noticia sino la de que más tarde los habitantes de Blanda le dedicaron una estatua, para perpetuar memoria de las proezas que obró en aquella ocasión, y en agradecimiento de lo que trabajó por la república romana, su amiga y confederada.»³⁴

Balaguer creia apassionadament en la veracitat de la història, sense importar-li la pretesa falsedat. Així, afegí:

«Muchos creen una fábula lo de Telongo Bacchio. Los cronistas Pujades, Feliu y otros dan el hecho por cierto, y copian de Florián de Ocampo la inscripción que había al pie de la estatua elevada por los de Blanes, quien dice haberla copiado a su vez del libro de inscripciones de Ciriaco Anconitano [...] Los historiadores modernos no hablan de que Aníbal sufriese ninguna contrariedad de los pueblos que moraban a esta parte de los Pirineos. Esto no obstante, es un hecho que los pueblos de Rosas y Ampurias eran entonces amigos de los romanos.»³⁵

Balaguer creia en la idea d'Espanya com a confederació de pobles. El seu model eren els antics regnes de la Corona d'Aragó, formada per estats independents però confederats. Per a ell, la història de Catalunya començava amb els primers comtes. Amb tot, els temps precomtals eren uns preliminars necessaris per a explicar els esdeveniments posteriors, car ja des d'un primer moment les tribus ibèriques haurien manifestat el seu esperit d'independència davant de cartaginesos i romans.

No trobà tampoc Antoni de Bofarull (director de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, catòlic d'idees liberals moderades) cap raó de pes per a negar la veracitat de les notícies aportades pels autors anteriors sobre *Telongo Bachio*. Sensible a la importància de la reconstrucció del passat per a formar una consciència nacional catalana, va escriure una història de Catalunya que no aconseguí ser la síntesi entre l'obra de

34. VÍCTOR BALAGUER, *Historia de Catalunya y de la Corona de Aragón*, Barcelona, Llibreria de Salvador Manego, vol. I, 1860, p. 25.

35. V. Balaguer, *Historia de Catalunya...* p. 53.



divulgació i el document crític que s'havia proposat. En referència al pas d'Aníbal per terres catalanes, deia així:

«...pero antes de hacerle llegar al Pirineo, nos conviene alegar todavía otro dato de los mas curiosos acerca de esta última parte, dato que no han rechazado graves autores, como Finestres, ni hay motivo para rechazarlo, cual es la lápida, copiada por este último autor y antes por Pujades, existente todavía a mediados del siglo XVII en el cementerio de Blanes, en la que se leía: 'Pusieron los Blanenses esta figura ó imagen en memoria de Telongo Bachiús que mantuvo la parte del senado y el pueblo romano y sus confederados, cuando Aníbal y el ejército de Cartago pasaban a Italia' [en nota transcriu la inscripció retornant al text i a la distribució de les línies feta per Beuter, Pujades i Roig].

«La distinción que mereció de Roma el caudillo de Blanes nos hacen creer que no serian triviales sus hazañas, y que algunos centenares ó millares de compatriotas irian en su séquito para ejecutarlas...».³⁶

Haurem d'esperar fins Aulèstia i Pijoan, un dels redactors de les Bases de Manresa, perquè, a la llum de l'obra de l'epigrafista alemany Emil Hübner, la historiografia catalana abandonés definitivament el fervor per aquest imaginari heroi de la Selva. La *Història de Catalunya* (1887) d'Aulèstia, la primera escrita en català des de Pujades, traspuava rigor metodològic, resultat de les teories positivistes del moment. En la qüestió que ens ocupa Aulèstia era prou clar:

«Malgrat de ser tan clara la explicació de Livi, coincidint ab la de Polybi que cita també als Arenosins y Andosins (Ausetans), s'han empenyat casi tots los autors en fer passar a Aníbal per lo orient de Catalunya, o sia pel litoral, supusant tingué batalla ab Layetans y Betulons, combaté ab un famós Telongo Brachio [sic], tramontá las Escalas d'Aníbal, y entrá a las Gàlias per lo Portús».

Més endavant afegeix:

«...y observi's per lo que respecta a la lápida que'ls de Blanes posaren a Telongo Brachio que 'lluýtà en favor del Sena y el poble romà al pas d'Aníbal cap a Roma', que es considerada entre las falsas o estraftas per l'eminent Hübner».³⁷

La diferència bàsica entre Aulèstia i les històries anteriors estigué en el fet que, mentre Balaguer i A. de Bofarull reclamaven la part que pertocava a Catalunya dins de la història d'Espanya, Aulèstia creà per a la història catalana el seu espai d'actuació propi i particular.

A partir d'aquí l'heroi blanenc va perdre tota credibilitat històrica. Prova d'això es l'apartat dedicat a Blanes del volum sobre la Província de Girona dins de la *Geografía General de Catalunya*, on Botet i Sisó, l'historiador més representatiu del grup d'erudits conegut com l'Escola de Girona i imbuït, com Aulèstia, en el rigor metodològic positivista, es mostrà rotund a l'afirmar que: «No s'ha justificat que

36. Antoni de BOFARULL, *Historia crítica (civil y eclesiástica) de Catalunya*, Barcelona, Juan Aleu y Fugarull editor, 1876, p. 41 (reeditat per Ediciones Casser, Madrid, 1991). S'ha dit que la obra fou una simple reacció erudita al llibre de Balaguer, però Bofarull ja treballava en aquesta obra des dels anys cinquanta. Per això, malgrat que el resultat final estigué condicionat per l'obra de Balaguer, la idea que l'originà responia a altres inquietuds.

37. Antoni AULESTIA I PIJOAN, *Història de Catalunya*, Barcelona, Impremta "La Renaixensa", 1887, vol I, p. 60-61.



hi haja aparegut cap inscripció romana y es evidentment falsa la que publicà lo P. Roig y diu se conservava abans de l'any 1653»,³⁸ i ni tan sols esmentà el nom de *Telongo Bachio*, que només s'ha mantingut amb certa fortuna entre alguns lletraferits. Un d'ells, Antoni Bori i Fontestà, professor d'ensenyament mitjà nascut a Badalona, poeta i prosista (col·laborador de *Lo Gay Saber*, *La Veu de Montserrat* i *La Renaixença*), el 1898 encara creia en la seva existència:

«Al paso por Cataluña hallaron algunas tropas de Aníbal corta resistencia en los laletanoseé indigetas capitaneados por Telongo Bacchio, quien, habiendo contraído estrecha alianza con Escipión, mereció que éste le erigiera un monumento en Blanes como grata memoria de su temeridad y arrojo».³⁹

La palma, però, se l'emportà el veí de Blanes Vicenç Coma i Soley, assidu col·laborador en revistes literàries catalanes i autor d'una extensa producció en prosa que comprèn des de novel·les i llibres de viatges fins a obres de teatre. El 1922, Coma seguia defensant l'autenticitat de *Telongo* i les seves gestes emparant-se en la autoritat d'Antoni de Bofarull i en l'insigne fill de Blanes Roig i Jalpí. Tot plegat per intentar rebatre les crítiques d'Aulèstia i acabar dient que:

«El P. Boades encara que no parli de l'heroi blanenc manifesta que els naturals del país s'oposaren al pas dels cartaginesos, fet essencial i discutidíssim que sembla confirmar-lo la política de Roma enviant un cos d'exèrcit manat per Gneu Scipió que desembarcà a Empúries i començà a contrarestar amb les seves victòries contra l'exèrcit del cartaginès Hanon els èxits que assolí Aníbal a Itàlia».⁴⁰

Potser a instàncies de Coma, l'Ajuntament de Blanes dedicà un carrer a *Telongo* que, seguint les mateixes passes, però ara a Barcelona (concretament en el barri del Besòs) Joan Fontanilla aconseguí aixecar un monument a Theolongo Bacchio [sic], amb una làpida i l'efígie del personatge, inaugurat el 22 de maig de 1973.⁴¹ Finalment, paradoxes de la història, després de tants segles, el fictici *Telongo* aconseguí finalment el seu monument, amb làpida i tot.

38. Joaquim BOTET I SISÓ, *Provincia de Gerona*, dins Carreras i Candi, Francesc (dir.), *Geografia General de Catalunya*, Albert Martín, Barcelona, 1911, p. 956.

39. Antoni BORI I FONTESTÀ, *Historia de Cataluña*, Barcelona, Impremta de Henrich y C.ª, 1898, p. 9-10.

40. Vicenç COMA I SOLEY, *Blanes, notes històriques*, Barcelona, Llibreria Verdager, 1922, p. 15-18.

41. Josep M. HUERTA CLAVERIA, "El monumento al héroe que no existió", *La Vanguardia*, Suplement, *Vivir en Barcelona*, dilluns 20 de maig de 2002, p. 5.

